הפטורה נח - רבי מקבה
מאת: פנינה יעקב אלטשולר

מבוא לנח מה' עמ'

הקשר לפרשה:

בהפטרה הנביא אומר: "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ", שהוא מעין פרשת השבוע העוסקת במבול שהביא ה' על הארץ ואחר כך נשבע לנח שלא יביא עוד מבול לעולם.

ישעיהו נ"ד

כ כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּמּוֹטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃ כאן מסיימים הספרדים

קורבן עשה הפלא נח מה' אב

כי מי נח זאת לי. תלה במ"י נ"ח נימצרי חמ"ס כי מלאה הארץ חמס גם נח חומס דבריו מאנשי דורו ולא הוכיחם, וגם לא התפלל עליהם, וכיון שזה כתחייבות של לדיקו של דור ולא עשה כן וכשה חמס עם אנשי דורו, לכן נקרלו מ"י נ"ח נימצרי חמ"ס כמ"ל.

נח ו:יג

יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃

שבת נ"ה

ומ"ש תיו אמר רב תיו תחיה תיו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תתון זכות אבות ור"ל אמר תיו סוף חותמו של הקב"ה דאמר רבי דינא חותמו של הקב"ה אמת (אמר) ר' שמואל בר נחמני אלו בני אדם שקרמו את התור כולה מאלף ועד תיו מאימתי תמה זכות אבות אמר רב מימות הושע בן בארי שנא' ויגלה את נבלתה לעיני מאתביה וא"ש לא יגלה מדד השמואל אמר מימי חזאל שנאמר והזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וכתיב ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה ר' הושע בן לוי אמר מימי אליהו שנאמר ויהי בעלות המטרה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי [את] כל הדברים האלה ורבי יוחנן אמר מימי חזקיהו שנאמר למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת:

טור אות סימן קיב

וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה לומר שאף אם תמה זכות אבות גאולתו לעולם קיימת שהרי הבטיח בה בשמו הגדול וכאשר שמו קיים לעולם ולעולמי עולמים כך גאולתו ח לעולם קיימת. והכי פירושו זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קיים לעולם.

תוס' שם

ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תתון זכות אבות. לומר רבינו מס דזכות אטת תמה אבל ברית אטת לא תמה דהא כתיב (ויקרא כ') וזכרתי את בריתי יעקוב אף לאחר גלות ואתן אין אנו מזכירין זכות אטת אלא הברית ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל דיק מדכתיב למען בריתו ולא למען זכותו ואומר ר"י דפיקרא רבה (פ' ל') דיק מעד עתה כדפי בקונטרס ור"י גרסה דלא פליגי שמואל ור"י אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה אבל לצדיקים לא תמה ובצדיקים אירי ר"י תדע דהא ר"י אמר בשמוך דמימי חזקי' תמה זכות אטת והכא קאמר אף בשכת חורב דאחר הכי תתון זכות אטת ועל זה אנו מזכירין להזכיר זכות אטת וכבלהי ויקרא רבה" רב אחא אומר לעולם זכות אטת קיימת ולעולם אנו מזכירים אותם וכן הוא אומר כי אל רחום וגו' ולא ישכח את ברית אטתיך וגו':

תיפוש' רבן שם

ור"ת ז"ל אומר שזכות אבות תמה ברית אבות לא תמה ואנו לשון ברית מזכירין, ומפרש ז"ל דשמואל דאמר מימי חזאל הכי דייק מדכתיב את אברהם משמע למען בריתו ולא למען זכותם דברית אבות לעולם לא תמה כדכתיב ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם[63].

אדרבן אליהו כ"ק

(י) ויאמר הנה אנכי כרת כו'. ר"ל הנה אנכי כרת ברית ושוא קיום הכנתה אמר לא חופר כי בכל הדברים אחטא מונע ממא"כ בקיום הבריה.

הסדר יברך בסמ מאמר הכ אות ב

ומתבארת היא כפלות זו מדברי רבותינו בסוגיא דשבת נ"ה שדיברו שם על אודות „זכות אבות" ו„ברית אבות". יעוין שם היטב. ובכדי להגדיר את ענין ה„זכות" וה„ברית", עלינו לצרף לכאן את דבריו של הגר"א באדרת אליהו, פרשת כי תשא, שכתב שם בזה הלשון: „כי בכל הדברים החטא מונע, מה שאין כן בקיום הברית". ומתוך צרופם של דברים הללו לשני סוגי היחס של האבות לבנסת ישראל, יוצא לנו כי ההבדל בין שני סוגי היחס הללו הוא בזה כי ההגנה אשר האבות מגינים על כנסת ישראל בתורת זכות, תתכן בה מניעה על ידי חטא; אבל ההגנה-בתורת-ברית אין החטא נוגע בה. וזה הוא ששנו רבותינו שם בסוגיא דשבת הנ"ל, כי ישנם זמנים אשר אף על פי שאין זכות אבות פועלת בהם, מכל מקום פעולתה של הברית בעינה היא עומדת. ובדרך כלל אמרו שם כי אף על פי שזכות אבות תמה, מכל מקום ברית אבות לא תמה.

ויקרא הפ' כו:ו

ו כב עַד מָתַי זְכוּת אָבוֹת קַיֶּמֶת. ר' תַּנְחוּמָא אָמַר בְּשֵׁם ר' חִיָּא בַּר מְנַחֶמָא, וְאָמְרֵי לַהּ ר' בְּרֶכְיָה כַּר חֶלְבּוֹ בְּשֵׁם כג רַבָּא בַּר זַבְדָּא, עַד יְהוֹאָחָז, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (פ"ב יג כג) וַיְחָן ה' אֹתָם וַיְרַחֲמֵם וגו' עַד עַתָּה, עַד עַתָּה זְכוּת אָבוֹת קַיֶּמֶת. ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר עַד אֵלִיָּהוּ, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (פ"א יח לו) וַיְהִי

Scanned by CamScanner

כְּעֻלּוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וגו׳. שְׁמוּאֵל אָמַר עַד הוֹשֵׁעַ. הֲדָא הוּא דִכְתִיב (ויקרא ב׳ ט׳) וְעָתָה אַגֶּלֶה אֶת נְבֻלָתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא תַצִּילֶנָּה מִיָּדִי, וְאֵין אִישׁ הָאֹמֵר כָּאן אֶלָּא אַבְרָהָם כְּמָה דְאַת אָמַר (בראשית כ׳ ז׳) וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת הָאִישׁ, וְאֵין אִישׁ אֶלָּא יִצְחָק שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ״ו ט׳) מִי הָאִישׁ הַלָּזֶה, וְאֵין אִישׁ אֶלָּא יַעֲקֹב שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ״ט י׳) וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם. ר׳ יוּדָן אָמַר עַד חִזְקִיָּה, כְּמָה דְאַת אָמַר (ישעיה ב׳ ו׳) לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ וגו׳. ר׳ יוּדָן בְּרִבִּי בְּשֵׁם ר׳ בְּרֶכְיָה אָמַר אִם רָאִיתָ זְכוּת אָבוֹת שֶׁמִּטָּה וְזְכוּת אִמָּהוֹת שֶׁנִּתְמַטְּטָה לְךָ וְהִטְפֵל בְּחַסָּדִים, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (שם ה׳ ו׳) כִּי הַהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּמּוֹטֶינָה, הָרִים אֵלּוּ אָבוֹת וְהַגְּבָעוֹת אֵלּוּ אִמָּהוֹת, וְאַחַר כָּךְ וְחַסְדִּי מֵאִתְּךָ לֹא יָמוּשׁ. אָמַר ר׳ אֶחָא לְעוֹלָם זְכוּת אָבוֹת קַיֶּמֶת, לְעוֹלָם מַזְכִּירִין וְאוֹמְרִין (ירמיה ד׳ כ״ח) כִּי אֵל רַחוּם ה׳ אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ וגו׳.

(12) יפה לעיין שם

ולענ״ד יש כאן ליישב הע״ב ל״ק קשה זכות אמות אלא לעשות גם לו הנלע״ד מ״מ נזכיר לבד אבל לענין מרעא לעילא לא קשה וכן ע״י נקטע רמשיס יזכור ל״ז וזכות אמות לא ישיבו ובדרך מבקש רש״י ל״ש מזלא לאתן דלאר שיש מלישו מדאבות נכמיך

(13) אור בלבוש קפלה סימן ק״ו

הא דאמר בשבת פ׳ בתר אשר יצאה ״מאבותי תשר זכות אבות אמר רב רבי משה השע בן בארי דתנינ הקה אגלה את נבלתה הנשאר אמר בשר תאל הבתיב ואשאל לחן את ישראל וגו׳ הכתיב תתן ה׳ אמת ליעקב וגו׳ הר יהודה בן רבי אמר משם אלעזר הכתיב ויבי נבלות הבית תשר אלעזר הבריא וגו׳ פר׳ רבי הנא רבי יוחנן ערל הדים שאתי עשרה מקנה׳ אבל בשאר מתעלין מקשרי לו זכות אבות ׳ לעין זה כל ימי הארץ אשר הבר עשרה הלבר שאר מעלין בזר ברית אברהם ועקדת יצחק יבר ומשה נבר מעלין אב הרחבים הוא יהיה על הקשים נשמר ברית אחרים :

(14) הן הנ״ל שם נב

שם ומשולל אמר המה זכות אבות אין הכרה המה עצמו והגם גם המה אמתו מתפללין בחסדי הבאים אלא הסברן הוא כי מקדים לא הוה ערך סדר תפלה ומכאן ערך סדר תפלה והגה מדברי התוספות בתפלה ומשולל נקום המה על הוה שמרבים בתפלים הוי אמר מתן כל הוה על מדיקים כלומר ע״ מסמכותה המה הו מסמכותה הוא ובל כן כל נסיד מסם נכון לומה מעיל עשרה הוה על הרבים מדם כי אות הוה על הרבים ערך לערך ממה לאהוה מה ולקדושה המהולכן מעל מרשמה מהה מדם כי דם עם הסלע מיה להלוה בשם זאת ערך לערך מיה ולקדושה המה לך מדיקים מעל בדיו כי אות הו כל מדיקים ערך לערך ממה לאהוה הן ולקדושה מתן והגם לאהוה הן הם מספר ביד הם מעם מדיו סהא ד הוי כלומר ד׳ פעמים הוי הם מספר הוה :

(15) בגרי שלא - המלכת נת

ג) **כי** ההרים ימושו והגבעות תמוסינה וחסדי מאתך לא ימוש וכו׳ אבר ברחבך ה׳.

אפשר במה שכתבו התוספות בשבת דף נ״ה משם ר״ת דהגם דזכות אבות המה אבל ברית אבות לא תמה ורי״ סבר דזכות אבות תמה לרשעים אבל לא לצדיקים הרב יפה תואר סוף פ׳ ויקרא יש לו שיטה אחרת דאע״ג דזכות אבות תמה היינו לעשות נס או הצלה שלמה בזכותם אבל להצלה פרטית לעולם לא תמה וגם על ידי בקשת רחמים יזכור ה׳ זכות אבות להושיע עש״ב. ואפשר דהכתוב רמז הג׳ שיטות וד״ש כי ההרים ימושו הם האבות שנקראו הרים והגבעות הן אמהות כמשו״ל על פסוק זה ובכמה דוכתי וד״ש כי ההרים ימושו וכו׳ כלומר בזמן שזכות אבות ואמהות תמה וזהו ימושו ותמוסינה כי כבר תמה זכותם בדור אחרון הי״ד לרשעים אבל לצדיקים לא וחסדי מאת״ך לא ימ״ש מאתך שאת צדקת כמ״ש ברישא רני עקרה דלא ילדה בנים לגהינם ובצדיקים עדיין זכות אבות ואמהות כשי׳ ר״י. ועוד וברי״ת שלומי לא תמוט דברית אבות לא תמה אף לרשעים כסי׳ ר״ת. וגם זכות אבות כשמבקשים רחמים או להצלה פורתא איתיה כשיטת הרב יפ״ת וד״ש אמר מרחמך העונה בעת רחמים אמר ה׳ מדת רחמים :

(16) מקום סופר מה בקובה נת דמ׳ נל

כי מי נת זאת לי וגו׳ כי כהרים ימושו וגו׳ אמר מרחמך כ׳, פי׳ כי גם כבר מאז נמנה כקב״ה נאמתינו כדאתיב אמר נמנמת לכם כך [במות ל״ב] אלא שבמות אמות אפבר שכם ימחלו לכקב״ה כמשאמז״ל פר״ש ביאמרו אנרכם ויבקב ימתו כל קדושת שמך ואל ינשאר רק ילמק ויכי כבנכנה במדכ״ד מדתו של ילמק. אבל מכשיו חזר כקב״ה ונשבע כי מי נת זאת לי וגו׳ אי״כ אפי׳ כהרים ימושו כיינו אמות ואמהות שנקראו כרים ובגבעות [במד״ל כ׳ מ״ז], אם תאמרך לכתנכנ במדכ״ד של ילמק כי אמר מרחמ״ך כ׳ במדכ״ר מכח שבועה זו של מי נת.

(17) מכל מקום בהתרחק הבנים מאוד

ומכל מקום בהתרחק הבנים מאוד אינם עומדים בזכות האבות. ובזמן הושע בן בארי שהוא היה מן הנביאים האחרונים כבר כלה ותמה זכות אבות, ואל-כ שהיה תמה זכות אבות איך אפשר שחרב הבית, כי זכות אבות היה גורם שלא יחרב, ולפיכך לפי דברי הכל תמה זכות אבות קודם שחרב הבית. ואין הפירש תמה זכות אבות רק לענין זה, כי קודם זה לא היה אפשר [להיות גולים מן הארץ] מפני זכות אבות ואי אפשר להשליכם מעל פניו שקרוב הוא זכות אבות, אבל מכאן ואילך אפשר להשליך אותם מעל אדמתם. אבל בודאי לפעמים הש״י עושה בשביל זכותם כאשר ראוי לפי הענין רק קודם שתמה זכות אבות לא היה [אפשר] שיהיו גולים מעל אדמתם [כלל] שהיה זכות אבות עדיין, כך יראה ונכון ופשוט הוא. כי אין לומר ח״ו כלל שלא יעשה בזכות אבות, ובודאי על ידי תפילה פשיטא שאינה תמה זכות אבות שהרי כל תפילתינו היא להזכיר זכות אבות, אלא על ידי תפילה לא תמה. ובלאו הכי נמי לא קשיא כי לא אמרנו רק לענין שאפשר שיהיו [גולים] משעה שתמה זכות, אבל בודאי הקב״ה זוכר זכות אבות לרחם ולעשות חסד.

Scanned by CamScanner

(18)

עיון בשורש הקושיה והבאלבב מאריכים
נבה ריש יחיד עיקר סבר הגרי"ש

"כי ההרים ימושו". אלו האבות. "והגבעות תמוטנה" — אלו האמהות. "וחסדי מאתך לא ימוש" — לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירים, וכן הוא אמר "כי אל רחום ה' אלקיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם" (דברים ד', ל"א), (שם). ובגמרא שבת דף נ"ה ע"א אומרת הגמרא שתמה זכות אבות, ושואל התוס' שם איך אנו מזכירין זכות אבות. ומתרצים שזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה, כפי שכתוב "וזכרתי את בריתי יעקב" אף לאחר הגלות. הגר"י סלנטר ז"ל אומר לתרץ קושית התוס', שיש שתי בחינות בדבר זכות אבות: א. מצד מעשיהם שנפסקו בהסתלקותם, ובבחינה זו יש מחלוקת בגמרא מאימתי תמה זכות אבות. ב. ויש בחינה שניה והיא זכות אבות שבא מצד מעשי הבנים, כי האבות הם יסוד ושורש לכל מעשי הטוב שעושים הבאים אחריהם וזכותם עושה פירות תמיד בלי גבול כי לא אלמן ישראל, ובכל דור ודור נמצאים אנשים צדיקים וגם רשעי ישראל מלאים מצות כרימון וע"י כך גדלה זכות אבות.

(19)

סולם לו

מאי איכא
בין עושה מאהבה לעושה מיראה איכא הא
דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר "גדול
העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה
שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור
הכא כתיב "לאלפים לאהבי ולשומרי מצותי
התם כתיב "ולשומרי מצותיו לאלף דור

(20)

הקדמת תשא שאבן סיון מאז הקדמה לו

דף נה. הא ברור ופשוט דהזכות שנאמר לצדיקים לאוהביו לאלפים ולצדיקים מילאה לאלף דור הוא לכל הצדיקים כדאיתא בסוטה דף ל"א ולא שייך זה לזכות האבות דאברהם יצחק יעקב ואי"כ זכות זה הנאמר לצדיקים הוא גם להאבות ונמכילתא יתרו פרשה ר תניא בפירוש לאוהבי זה אברהם אבינו וכיוצא בו, חכות זה הא ודאי לא תמה שהרי עדיין אין לנו מהאבות אלא איזה מאות דורות וגם במכילתא שם תניא אי לאלפים שומע אני מיעוט אלפים שנים א"ל לאלף דור לאין חקר ואין מספר, ומוכרחין לומר שמה שנסוגיין אומר שמואל תמה זכות אבות ומימי חז"ל ורב אמר מימות הושע בן נחרי וריב"ל אמר מימי אליהו ור' יוחנן אמר מימי חזקיהו הוא זכות מיוחד שנאמר זה רק להאבות וא"כ הרי שייך שנתפלל שיזכור לנו זכות אבות דאף אם תמה זכות המיוחד להאבות אל תמה זכותם שאיכא לכל הצדיקים ומה שאנו אומרים רק זכות האבות מחמת שאין אנו יודעים ברור יחוסנו כדאיתא בקידושין דף ע"א אבל האבות ידוע לנו שאנו מבניהם ושייך לנו גם להזכיר זכות השבטים שהרבה מישראל באין מכל השבטים ערי חיתון ומנ' שבטים יהודה ובנימין ולוי כמעט כל ישראל ובאמת אנחנו מזכירין אותן לפעמים בסליחות שסדרו לנו הראשונים, ואף אם נימא שזכות הצדיקים לאלף ולאלפים אינם אלא למקיימי מצות אף רק מילאה כדמסרש כן המלבי"ם על המכילתא הרי ודאי יש לנו להחזיק כלל ישראל שהם מקיימי מצות ולכן ל"ע מה שהתוס' בשב"ת פתרץ הא דאנו מזכירין בתפלותינו למען האבות הוא לברית האבות שאל תמה ואל לזכות האבות שלכאורה ניחא בפשיטות, ואולי זהו טעם ר אחא שנמר ויקרא סוף פרשה ליו שהניחו התוס' לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין אותן היינו דאל פליג על זכות המיוחד להאבות אלא אומר שגם בשביל זכות שים להם לכל הצדיקים שייך שמכיר אותם סתם מזכות האבות אף שאין זה בשביל זכות המיוחד, ואמוראי האחריני אלינא דר"ת סברי דאל היה לנו להכיר סתם זכות האבות אלא זכות צדקת אבותינו ועדיין ל"ע.

(21)

ובשיטת מקבצת שם

תמה זכות אבות. בספר יחי ראובן (מערכת ז' אות י') הקשה, הרי מקרא מלא הוא בפ' תשא (לד, ז) נוצר חסד לאלפים, ודרשינן לאלפיים דורות, והוא עד סוף ימות עולם, נמצא דאין זכות אבות תמה לעולם ע"ש. ועיין בספר דברי יואל פ' וארא (ע' קמז) שתמה ג"כ בזה, ועיין שם מש"כ לבאר.

ובעיקר פירוש הפסוק נוצר חסד לאלפים, שהרי אין בשיתא אלפי שנות העולם, אלפיים דורות. עיין בתוספות חדשים סוף מס' מכות שהקשה כן, ותירץ עפי"ד הגה"ג בהקדמה דדור היינו שני שנים ע"ש. וע"ע בשפתי חכמים פ' יתרו (כ, ו), ובדברי יואל פ' עקב (ע' עט) שיישב בכמה אופנים.

(22)

יסי ראובן מערכת י' אות י'
מה ראובן אד ראוי

י) **זכות אבות.** בשבת (דף נ"ה ע"א) יש מחלוקת אם תמה זכות אבות אם לא ע"ש. וזה כמה שנים מתקשה אני בזה דהא מקרא מלא הוא בפ' תשא (ל"ד ז') נוצר חסד לאלפים. ומפרש שם רש"י בחומש מכאן שמדה טובה מרובה ממדת פורענות חמש מאות ע"ש. והוא ש"ס ערוך. ובפ' בן סורר ומורה (ס"ט ע"ב) אמרינן דורות הראשונים היו מולידים כבן ח' וכבן תשע. ואף אם נאמר שהיו מולידים כבן שלש. אכתי שיתא אלפי שנה הוי עלמא ואין זכות אבות תמה לעולם. וכן משמע בזוה"ק ח"א (דף קס"ח) דזכות אבות לא תמה לעולם וצ"ע.

Scanned by CamScanner